



# HORIZONS DEL SEGLE XXI

FREDERIC JAVALOY

Acabem de desembarcar en un planeta desconegut que s'anomena segle XXI, un planeta més gran que la nostra pròpia vida, un món que no tindrem temps de recórrer tot sencer. Horitzons llunyans d'incertesa i d'esperança s'estenen davant els nostres ulls. És gairebé inevitable fer-hi projectes, deixar córrer una mica la imaginació i contemplar el llarg viatge que espera a la humanitat per aquest gran planeta.

Voldria parlar d'allò que desperten dintre meu els amplis horitzons del segle XXI, però fer-ho a la llum de l'herència que ens ha deixat el segle XX. Reconec que la meua mirada es confon, dins la borrosa llunyania, amb els meus propis desigs. Però això no vol dir pas que vulgui parlar de fantasies, sinó més aviat de desigs possibles, i gairebé diria probables, perquè observo alguns indicis que fan pensar que la història n'empeny la realització. En el segle XXI, tal com m'ho sembla a mi, es perfilen aquestes quatre coses: un objectiu a aconseguir, un model de persona a realitzar, un grup social com a avantguarda i uns grups rebels com a esperança de la humanitat. Voldria parlar de totes quatre coses. I em fa il·lusió de compartir-les amb vosaltres perquè crec que molts de vosaltres també les penseu. Com a mínim dues o tres.

## UN OBJECTIU A ACONSEGUIR: ELS DRETS HUMANS

Si em demanessin què crec que ha estat el millor i el pitjor del segle XX, no dubtaria ni

un moment a respondre. Per mi, el pitjor ha estat l'holocaust i el millor els drets humans. Tot va passar a mitjan segle, en la mateixa dècada. L'holocaust va ser el pitjor perquè va significar l'hecatombe dels drets humans, l'extermini del millor que hi ha en nosaltres mateixos: la humanitat. I tot en nom d'ideals patriòtics.

I el millor va ser la Declaració Universal de Drets Humans, que va sorgir immediatament després d'aquell desastre per tal de garantir que mai més no tornés a passar. Del femer nazi, envilidor de tots els valors humans, en un clima inhumà d'esclavatge, de desigualtat i d'odi, va germinar la Carta Magna de la llibertat, la igualtat i la solidaritat. Del pitjor va néixer el millor, del femer va brostar una flor: aquesta és, per mi, la paradoxa que resumeix el segle, la barbàrie i la grandesa del segle XX.

No m'estranya que s'hagin dits coses realment espantoses sobre aquests cent anys, perquè colpeja més la nostra sensibilitat allò que és dolent que no pas allò que és bo. L'historiador Hobsbawm n'ha recollit alguns dels testimonis negatius més rotunds; *"el segle més terrible de la història occidental"*, diu Isaiah Berlin; *"un segle terrible, en el qual la barbàrie ha retornat allí on ja es creia que havia desaparegut"*, afirma l'historiador Le Goff; i el filòsof Karl Popper, a mitjan segle, declara: *"Vivim en una època miserable, en una època positivament criminal, possiblement l'època pitjor de totes les que coneixem."*

La segona meitat del segle XX ha estat testimoni de nombrosos grups que lluiten pels drets humans emparats en una declaració que atorga legitimitat a la seva causa. Lluiten, i continuen lluitant, contra el colonialisme, la discriminació, la desigualtat creixent Nord-Sud, el deteriorament ambiental, l'amenaça de guerra nuclear. Simultàniament, apareixen grups que encoratgen el fonamentalisme, el racisme i altres formes d'exclusió. Però els primers són molts més i desperten més simpaties en les masses, perquè toquen la fibra sensible de la nostra humanitat.

És cert que, en la segona part del segle, han tornat passar coses terribles, tot i que en una escala més limitada, en països sudamericans, a l'Àfrica, a Cambotja, fins i tot al cor d'Europa (Kosovo)... Les denúncies dels darrers informes anuals d'Amnistia Internacional ens continuen recordant que el camí dels drets humans és llarg i que no hi ha motius per abaixar la guàrdia. Es continua empresonant gent per delictes d'opinió, continuen havent-hi tortures i execucions sense judici. I s'afirma, com va fer Hitler, que tot això es fa en nom d'interessos superiors (pàtria, Déu, ideologia) i d'"obediència deguda".

Això darrer és especialment feridor. Resulta paradoxal observar com els grans crims de la història de la humanitat, en nombre i en crueltat, no s'hagin realitzat al·legant motius egoistes, sinó en nom d'altíssims ideals. Em ve a la memòria el record d'un cèlebre fet ocorregut en plena Revolució francesa. Mentre el conduïen al cadafal, un cert personatge va deturar-se un moment i va exclamar aquestes paraules: "*Llibertat, llibertat, quants crims es cometen en nom teu!*". Resulta intrigant que els delictes més atroços acostumin a ser justificats al·legant uns ideals, però aquest fet sorprenent té una explicació lògica: qui té una motivació únicament egoista actua de forma utilitària i no és més cruel del que "cal", però aquell qui actua en nom d'ideals fanàtics es creu amb el dret d'exterminar tot allò que considera un obstacle al seu ideal i es rabeja en el seu adversari.

És una vella història que encara no s'ha acabat. Al nostre país mateix, veiem com s'assassinem per l'esquena persones innocents i després se les remata un cop ja són a terra. Més endavant, es justifica el crim mitjançant un comunicat fred que invoca aquelles paraules dramàtiques ("*llibertat, llibertat...*") i veiem que es continua fent el pitjor en nom d'allò que se suposa que és millor.

Realment, també en aquest temps nostre hem presenciat coses terribles. És cert que hem vist sang innocent vessada damunt la nostra pròpia terra, però tot seguit hem estat testimonis de la mobilització de milions de ciutadans que desfilen pels carrers amb un silenci eloqüent o mostrant unes mans blanques, com a símbol dels drets humans. A Espanya, el crim s'ha trasmutat en unes manifestacions massives, mai no vistes, de la sensibilitat col·lectiva. Una altra vegada s'ha repetit la paradoxa del segle XX: del femer n'ha brostat una flor.

Actualment, grups cada cop més nombrosos es mobilitzen en defensa dels drets humans, i el seu combat constitueix una prova que hem avançat i que l'objectiu que cal aconseguir és més a la vora. Crec que el respecte a la humanitat que hi ha en cadascun de nosaltres ens va atansant a un model humanista de persona de què parlaré tot seguit. Aquest model, que posa per damunt de tot el dret i l'exigència interior de ser plenament humans, s'avé amb la Declaració universal, que proclama el dret de cada individu a *desenvolupar plenament i lliurement la seva personalitat* (art. 29.1).

#### **UN MODEL DE PERSONA A REALITZAR: L'HUMANISTA**

El psicòleg Carl Rogers ha traçat el perfil de la que anomena *la persona del demà*, que molts hem assumit com a model per al segle XXI. Aquest model reflecteix una persona profundament humana, és a dir, un individu que ha desenvolupat el potencial natural que hi ha dintre seu, com a ésser humà, sense permetre que la cultura, els prejudicis

i la pressió social puguin obstaculitzar un impuls interior, més fort que cap altre, que tendeix a manifestar-se i estendre's. Els trets i valors que exposa Rogers poden resumir-se en aquests vuit:

- **Identitat.** Es tracta, per damunt de tot, de ser ell mateix (ser plenament allò que és). És sincer amb el món, tant l'interior com l'exterior. S'obre a l'experiència, a noves formes de veure, noves maneres de ser, noves idees i nous conceptes. Rebutja la hipocresia, els prejudicis i la falsedat propis de la nostra cultura.

- **Desig d'intimitat.** Cerca noves formes d'apropament, d'intimitat, de fins compartits. Desitja trobar noves formes de comunicació en la comunitat, tant verbal com no verbal, sentimental com intel·lectual.

- **Afecte.** Aquestes persones són afectuoses, disposades a ajudar els altres si cal de debò. El seu afecte és tendre, subtil, ni moralista ni propens al judici. Els semblen sospitosos els que "van de solidaris" i, també, alguns que presten ajuda professionalment.

- **Obertura al canvi.** Són clarament conscients que allò que és cert en la vida és el canvi, que sempre formen part d'un procés, sempre canviant. Accepten de bon grat aquesta manera de ser arriscada i s'enfronten al camí del canvi amb vitalitat.

- **Amor a la naturalesa.** Senten afinitat i afecte pels elements de la natura. La seva actitud és ecològica i els causa plaer relacionar-se amb les forces de la natura, en comptes del desig de conquerir-les. La seva estimació per les coses naturals s'estén a les relacions humanes: els agrada la naturalitat i detesten l'afectació.

- **Autonomia.** Creuen en la seva pròpia experiència, en la seva autoritat interna, i es malfien fonamentalment de l'autoritat externa. Elaboren els seus propis judicis morals, fins arribar a desobeir obertament les lleis que els semblen injustes.

- **Rebuig del materialisme.** Per a aquestes persones les coses materials no tenen cap importància. Els són bàsicament indiferents les comoditats i

els premis materials. Ni els diners ni els símbols materials de poder constitueixen el seu objectiu. Poden viure en l'abundància, però també en poden prescindir.

- **Recerca de sentit.** Les persones del demà són persones que busquen. Intenten de trobar un significat i un sentit a la vida, més enllà de l'individu... Volen viure amb pau interior. Els seus herois són personatges espirituals com Mahatma Gandhi, Martin Luther King o Teilhard de Chardin.

Carl Rogers afirma que, en un món que canvia d'una forma incessant, les persones d'aquest perfil "s'hi trobaran la mar de bé". Això no li impedeix de predir que aquest tipus de persona trobarà oposició en totes les mentalitats que, d'una manera o altra, defensin l'absorció de l'individu dins la col·lectivitat. Així doncs, s'hi oposaran els més fidels addictes al sistema i al que és *políticament correcte*, les persones conformistes i tradicionals, la dreta conservadora i l'esquerra dogmàtica. Però reafirma la seva convicció que la persona del demà els sobreviurà a tots, perquè la història avança en la seva mateixa direcció. Crec que el que resta per dir d'aquest article en constitueix una bona prova.

## UN GRUP SOCIAL COM A AVANTGUARDA: LES DONES

El combat de les dones per la igualtat de drets i per la identitat neix al segle XVIII, cristal·litzat posteriorment en el moviment pel sufragi o vot, es converteix en moviment feminista a finals de la dècada dels seixanta i, dels anys setanta ençà, passa a difondre's de manera desigual, primer per Europa i després per tot el món. El moviment ha estat una lluita llarga i difícil, però està provocant canvis de tanta transcendència que A. Giddens ha anomenat el feminisme *la revolució del segle*. Revolució del segle per la seva *amplitud* que, com una gran marea, està inundant el planeta; per la seva *profunditat*, perquè arriba fins a la part més

pregona de nosaltres mateixos —la nostra identitat com a dones i homes—; i per la seva *durada*, perquè la revolució ha ocupat tot el segle XX i encara no s'ha acabat.

En l'horitzó del segle XXI, la revolució de les dones constitueix un panorama esperançador per a elles mateixes i pot arribar a ser-ho per a l'altra meitat de la humanitat. No li manca raó a Alain Touraine quan diu que aquest segle que acabem d'estrenar serà “*el segle de les dones*” (2000, 18). El futur té rostre de dona.

Un futur que continuarà sent difícil, perquè continuarà topant contra l'egoisme masculí que, de manera persistent, ha mostrat la seva oposició a l'avanç de la dona durant tot el segle XX (Bard, 2000). Una oposició que avui queda en part dissimulada per l'home —actualment seria políticament incorrecte reconèixer que hom s'oposa a l'avanç femení— i que en part es converteix en *ira masculina* i maltractaments a la dona (vegeu l'informe de l'any 2000 de l'ONU sobre la població mundial). Per sort, la situació canvia i avui hi ha cada cop més homes convençuts que la discriminació de la dona els envileix a ells mateixos i que l'emancipació femenina pot tenir un efecte enriquidor i alliberador també per als homes.

El futur amb rostre femení és esperançador perquè pot repercutir en tota la societat i produir-hi canvis profunds de signe positiu. Podem observar avui com moltes dones, a mesura que van aconseguint l'anhelada igualtat de drets, manifesten un desig ferm de continuar sent elles mateixes, en lloc de veure's forçades a imitar el model masculí per tal de poder-se obrir pas dins la societat. Aquestes dones gosen proposar un model de societat que implica la humanitat sencera, perquè defensa el desplaçament dels “valors masculins” —com la dominació, la duresa i l'agressivitat— que han imperat fins ara i la seva substitució per uns altres anomenats “valors femenins”.

El tema dels valors femenins ha estat àmpliament discutit i no se l'ha de confondre amb els estereotips de gènere, associats al *rol tradicional de*

*la dona*.<sup>1</sup> Aquesta interpretació discrepa de la que mantindrè aquí. La qüestió dels valors femenins ha estat plantejada per alguns corrents feministes, i en particular per l'*ecofeminisme*,<sup>2</sup> que defensen un model de societat basat en la substitució del model masculí dominant per un altre de femení. L'alternativa que proposen les ecofeministes s'argumenta d'aquesta manera: defensen una perspectiva “femenina” que implicaria una actitud de cura i de respecte envers la naturalesa, al mateix temps que l'igualitarisme en les relacions entre ambdós sexes. *Feminitzar la societat* suposaria una gran millora tant per a la conservació de la naturalesa com per a les relacions entre homes i dones i, en general, entre tots els éssers humans.

Segons l'ecofeminisme, els valors femenins se centrarien al voltant de la donació de la vida, i en conseqüència les dones es troben més a prop de la natura perquè aquesta les ha escollit a elles, i no als homes, per donar a llum una vida nova. La natura i la dona serien “*tendres, nutritives, afectuoses, sensibles i essencialment definides per la missió de donar a llum la vida*” (Dobson 1997, 51). Altres valors considerats femenins serien el caràcter pacífic, la cooperació, la cura i la comunitat (Hederson, 1983).

Al meu parer, tanmateix, els valors esmentats com a femenins són valors humanistes, de clar

—————

1. Paper centrat a ser esposa i mare, amb una vida limitada a les tasques domèstiques i a treballs de tipus secundari en els quals es troba subordinada a l'home (com és ara una secretària). El camp de la vida pública —llocs de direcció, política— queda exclusivament en mans de l'home. El rol i la identitat tradicional de la dona no han estat decidits per ella mateixa, sinó per l'home, sexe dominant.

2. Corrent que tracta d'integrar aspectes ideològics de l'ecologisme i el feminisme. Per a l'ecofeminisme, l'home es relaciona amb la natura de la mateixa manera que ho fa amb la dona: la relació es basa en la dominació i tracta de sotmetre l'altre (natura o dona) com si fos un subjecte passiu. La cultura masculina vigent hauria tingut efectes negatius molt diversos, com l'explotació il·limitada de la natura —que ha desembocat en la crisi ecològica— i la situació d'inferioritat en què es troba la dona.

signe prosocial i de progrés, són valors anomenats *postmaterialistes*,<sup>3</sup> actualment en alça, en contraposició als valors masculins (com l'autoritat i la dominació), ara en declivi. Culturalment, la dona exerceix en l'actualitat un paper d'avantguarda social, ja que, tal com ha notat Alain Touraine (2000, 18), “*posseeix més que no pas l'home el sentit dels canvis culturals*”. És, doncs, no sols legítim sinó fins i tot convenient que les dones reivindicuin els seus valors no sols per a elles mateixes sinó per al conjunt de la societat. En realitat, els “valors femenins” no són més que valors humans, però de fet la dona ha tingut una oportunitat cultural més gran d'exercitar-s'hi que no pas l'home. Atès el seu caràcter universal, aquests valors afecten igualment les dones que els homes. En aquest sentit, i tal com apunta amb encert G. Solé (1995, 76), “*els valors de servei i de cura que ha viscut la dona, també han de ser duts a la pràctica per l'home, llevat que vulgui ser un energumen preocupat únicament pel poder i la competència*.”

En conseqüència, crec que un paper important de la dona en el segle XXI pot consistir a aportar aquests valors femenins. *Feminitzar la societat equival a humanitzar-la*. En aquest sentit, la dona pot contribuir a fer que l'home alliberi la seva part “femenina”, la seva tendresa, que la societat ha reprimat. El fet que el model femení estigui en auge i hagi anat adquirint prestigi social l'està convertint en un model de conducta que exerceix una influència creixent. Actualment, els homes estan començant a mostrar en públic comportaments emocionals que abans no gosaven

manifestar. Per exemple, veiem esportistes per televisió que, al final d'un partit de futbol, ploren o s'abracen i es besen entre si. Aquests comportaments, que fins fa poc eren considerats impropis dels homes i després han estat qualificats com a *andrògins*,<sup>4</sup> són valorats cada cop més com a simplement “humans” i, d'aquí a quinze o vint anys, no crec que cridin gens ni mica l'atenció.

### UNS GRUPS REBELS COM A ESPERANÇA: ELS MOVIMENTS SOCIALS

Per als ecologistes, l'any 2001 obre el portal d'un segle que es presenta com una etapa decisiva per a la Terra, aquesta nau espacial —com els agrada dir-ne— en què sis mil milions d'éssers humans viatgem a través de l'univers. És la nostra oportunitat per resoldre una crisi ecològica global en la qual ens estem jugant la supervivència de la humanitat. El viatge serà difícil, perquè els ecologistes hauran d'enfrontar-se necessàriament amb poderosos grups econòmics i multinacionals. Es tracta d'una aventura complicada, possiblement atzarosa i de resultat incert. És una *odissea 2001*, però no espacial com el film mític, sinó *social*.

Per als activistes de moviments socials —els que lluiten per la pau i els drets humans, contra el racisme i la globalització—, el segle XXI es presenta també com una àrdua aventura per les terres aspres de la confrontació política social, un viatge que pot preveure's ple de combats, de riscos i d'incerteses, i que té com a missió conquerir una societat millor. Ells també han emprès la seva pròpia odissea social.

Els moviments socials han difós la seva activitat fins al punt de canviar el paisatge social contemporani. Alguns especialistes, com Meyer i Tarrow, han

3. El *postmaterialisme* és una actitud, estudiada per Inglehart (1990), que concedeix prioritats als valors específicament humans o no materialistes (identitat, autonomia, solidaritat, importància dels amics) per damunt dels valors materialistes (diners, comoditats). Inglehart ha comprovat per mitjà d'enquestes que, a mesura que en les societats modernes les persones van cobrint les seves necessitats bàsiques (manutenció i seguretat), va creixent la importància i prioritat que concedeixen als valors postmaterialistes.

4. *Androgin* (del grec, “andros”, home, i “gyne”, dona): que posseeix simultàniament trets psicològics tant masculins com femenins.

arribat a qualificar el món actual com a *societat de moviments socials* i l'espanyol Manuel Castells ha afirmat que els moviments socials són “*els subjectes potencials de l'era de la informació*”.

¿Per què s'ha estès àmpliament aquesta actitud de rebel·lia? ¿Amb quin fonament s'afirma que els moviments socials poder ser els protagonistes del segle que comença? Jo diria que per dues raons. La primera és esmentada per Castells: els moviments socials són intents de fugir de la pressió aparentment irresistible de les poderoses elits que controlen la globalització econòmica, tractant de mediatitzar també l'activitat política i la cultura. Es tracta d'intents de situar-se fora del sistema de creences i valors establerts per construir cultura alternativa i proposar nous estils de vida.

La segona raó és que els moviments democràtics són, probablement, els grups que s'han pres més seriosament els problemes de la humanitat. No lluiten per interessos particulars o d'una determinada classe social, com s'esdevenia, per exemple, amb el moviment obrer, sinó que lluiten per béns col·lectius —la pau, el medi ambient, els drets humans— que concerneixen tota la humanitat. En gran part són *moviments de solidaritat*, defensen causes humanitàries, com les que recolzen Amnistia Internacional, Metges sense Fronteres o Greenpeace, la qual cosa els ha donat una àmplia legitimació i consens entre la gent, que no amaga la simpatia que els té. Els nous moviments, amb el seu fort accent ètic, pretenen desvetllar la consciència de la gent i, a través d'ells, apel·lar a la solidaritat s'ha convertit en un reclam poderós.

Una solidaritat plena exigiria la construcció d'un sentiment de “nosaltres” que abrasi la totalitat dels habitants del planeta. Tanmateix, arribar a una solidaritat universal, venent la tendència espontània a l'*etnocentrisme*<sup>5</sup> i al localisme, no és cap feina fàcil, perquè “*l'home tendeix a ser solidari només amb els que li són similars i més propers, que considera bons, i tendeix a projectar les culpes cap als més distants*” (Ballesteros, 1997, 232). Però,

com que la solidaritat creix en moments de perill comú, veiem que els problemes que amenacen la supervivència de l'espècie humana —com la guerra nuclear o l'efecte hivernacle— semblen contribuir a desenvolupar una solidaritat universal creixent enfront d'un enemic comú.

La pressió dels nous moviments socials cap a una presa de consciència de la humanitat (o “consciència d'espècie”) té un precedent immediat en l'esforç d'alguns grups pioners del moviment per la pau. En aquest sentit, és significatiu l'anomenat “manifest Russell-Einstein”, signat el 1955 per un col·lectiu de científics i de premis Nobel que, després d'advertir el món dels perills d'una guerra nuclear, sentenciava: “*Recorda que pertanyes al gènere humà i oblida la resta*”.

El millor antídoto contra la nostra inveterada tendència a l'etnocentrisme, que tants enfrontaments i guerres ha provocat, consisteix a estimular i desenvolupar una consciència d'espècie, de planeta. Això pot fer realitat una vella sentència de Tertul·lià —“*la nostra pàtria és el món sencer*”— que, en la Conferència del Medi Ambient de l'Haia de 1989, va ser expressada amb paraules noves: “*El nostre país és el Planeta*”.

Crec que les noves tecnologies, i sobretot l'Internet, estan afavorint el desenvolupament d'aquesta consciència planetària i, sens dubte, l'expansió dels moviments socials. L'Internet s'està convertint, en part, en un lloc de connexió entre els moviments socials i en un punt de trobada de la humanitat. És un fet que els moviments han envaït la Xarxa, on controlen una àmplia varietat de webs. El caràcter *global* de l'Internet s'avé amb els objectius també de tipus global que persegueixen molts moviments socials. La pau mundial, el medi ambient o els drets humans són temes

---

5. Tendència a jutjar el nostre país i la nostra cultura amb un criteri egocèntric (“*el nostre és el millor*”). Conduïx a mirar els altres països o cultures amb idèntic egocentrisme (“*el d'ells és pitjor: haurien de comportar-se com nosaltres*”).

globals perquè concerneixen tota la humanitat. L'Internet brinda a aquests moviments democràtics un escenari adequat per trobar un ampli suport, és un canal més adequat per a ells que no pas per a moviments antidemocràtics (nazis, terroristes, fonamentalistes) que competeixen amb ells. El caràcter internacional dels principals moviments ha permès a nivell mundial grans campanyes que sense la Xarxa haurien estat impensables. Grups tan diferents com els activistes pels drets humans o els zapatistes del *subcomandante* Marcos deuen molt a l'Internet.

La semblança entre els moviments democràtics de les darreres dècades —des dels que lluitaven per la descolonització fins als moviments ecologistes i pacifistes o els grups de l'Europa de l'Est— han cridat l'atenció d'alguns especialistes en el tema. Tarrow ha afirmat que aquests moviments han tingut un impacte internacional i una difusió tan ràpida perquè, en realitat, “*no són casos de simple imitació i difusió, sinó expressions del mateix moviment en la seva acció contra objectius similars*” (1994, 324).

*Ens trobem, doncs, per primera vegada en la història, en presència d'un gran moviment a nivell global a favor de la llibertat, la igualtat i la solidaritat. Té per bandera la humanitat, per ideologia els drets humans i per únic adversari la injustícia. És realment un gran moviment, integrat per homes i dones plens d'esperança que, també com una gran marea, avança implacablement tenint com a meta la globalització de la justícia i la humanització del món. El seu clamor pot ser escoltat ja en els cinc continents, i està disposat a conquerir el segle XXI.*

Malgrat el suport que rep de la majoria, el futur d'aquest gran moviment és incert, perquè és obvi que continuen existint interessos particulars de grups poderosos que probablement faran el possible per obstaculitzar-ne l'avanç. Sí que pot dir-se, però, que els seus activistes són homes i dones profundament convençuts que els problemes més greus que assoten el món tenen solució, que les guerres i les injustícies no són inevitables i que la

seva lluita coordinada és capaç d'anar implantant, pas a pas, el model de societat al qual ells dediquen la seva vida: una societat més humana, més lliure i més justa en un planeta habitable.

#### BIBLIOGRAFIA

**BARD, C.** (ed.). *Un siglo de antifeminismo*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2000.

**CASTELLS, M.** *El poder de la identidad*. Madrid: Alianza, 1998. Volum 2 de *La era de la información*.

**HOBBSBAWN, E.** *Historia del siglo XX*. Madrid: Crítica, 1995.

**INGLEHART, R.** *El cambio cultural en las sociedades industriales avanzadas*. Madrid: CIS, 1991.

**JAVALOY, F.** *Introducción al estudio del fanatismo*. Barcelona: Ediciones de la UB, 1984.

**JAVALOY, F., RODRÍGUEZ, A. I ESPELT, E.** *Comportamiento colectivo y movimientos sociales*. Madrid: Prentice-Hall, 2001 (apareixerà pel maig d'enguany).

**MEYER, D.S. I TARROW, S.** *Social movement society*. Lanham, MD, Rowman and Littlefield, 1998.

**ROGERS, C.** *El camino del ser*. Barcelona: Kairós, 1995, 3<sup>a</sup> ed.

**TARROW, S.** *El poder en el movimiento*. Madrid: Alianza, 1997.

**TOURAINÉ, A.** *Del siglo de los Estados al siglo de las mujeres*. “Anuario *El País* 2000”. P. 18.

**FREDERIC JAVALOY I MAZÓN** (Oriola, 1942) és catedràtic de Psicologia Social de la Universitat de Barcelona. Va ampliar estudis a la Universitat de Califòrnia, a Berkeley, el 1988. Ha publicat, entre molts altres treballs, els llibres *Psicología social* (amb F. Munné, 1983), *Introducción al estudio del fanatismo* (1984), *España vista desde Cataluña. Estereotipos étnicos en una comunidad plural* (1990) i *Comportamiento colectivo y movimientos sociales* (amb A. Rodríguez i E. Espelt, 2001).